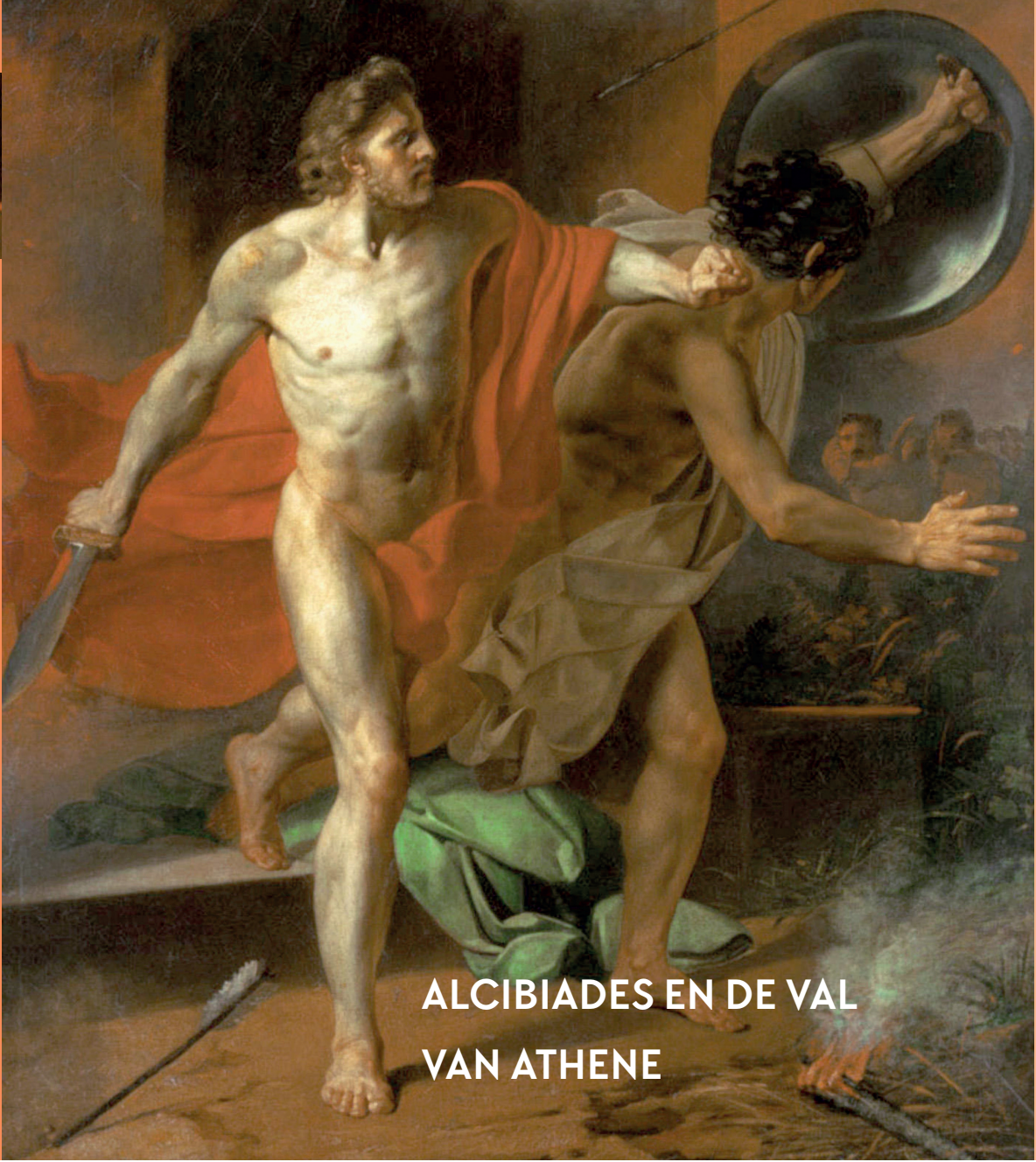

DAVID STUTTARD

NEMESIS

ALCIBIADES EN DE VAL

VAN ATHENE

NEMESIS

Eerder verschenen van David Stuttard bij Uitgeverij Omniboek:
De Griekse Oudheid in vijftig levens (2015)

David Stuttard

NEMESIS

Alcibiades en de val van Athene

Uitgeverij Omniboek

Voor mijn vrouw, Emily Jane

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2018, David Stuttard
Copyright Nederlandse vertaling © 2019, Uitgeverij Omniboek
Copyright afbeelding p. 64: Paul Fearn/Alamy Stock Photo. Alle overige foto's zijn van de auteur.

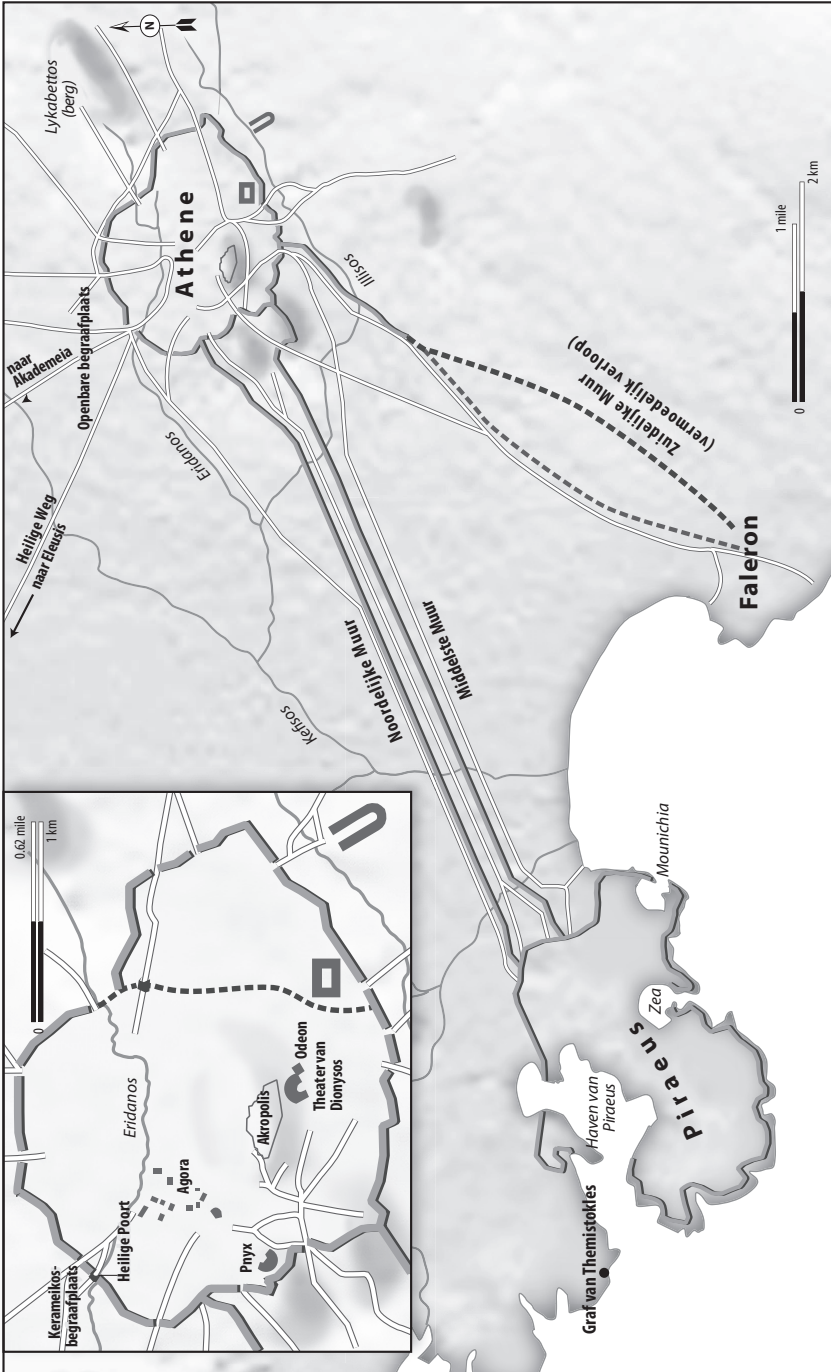
Vertaling Roelof Posthuma
Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp
Vormgeving binnenwerk Studio Mol
Omslagbeeld *De dood van Alcibiades* (1842) door Yakov Fyodorovich Kapkov
Foto auteur Emily Jane Stuttard
ISBN 9789401915519
ISBN e-book 9789401915526
NUR 683

Alle rechten voorbehouden. *All rights reserved.*

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Kaarten	7
Stamboom	13
Inleiding: Proteus bedwingen	15
Proloog: Een gezin valt uiteen	25
1 Opvoeding van de leeuwenwelp	38
2 Volwassenheid	62
3 Ongeslagen in de strijd	91
4 Porren in het wespennest	121
5 Flirt met de Hydra	143
6 Tussen Skylla en Charybdis	162
7 Slapen met de vijand	187
8 In een paradijstuin	210
9 Plaatsruil	231
10 Heerser op zee	253
11 Hondsdagen	279
12 Nemesis	300
Epiloog: Schaduw van de dood	327
Noten	336
Tijdbalk	387
Dankbetuigingen	390
Register	392

1: Athene en Piraeus. Inzet: Athene

2. Griekenland, Macedonië, Thracië en Klein-Azië

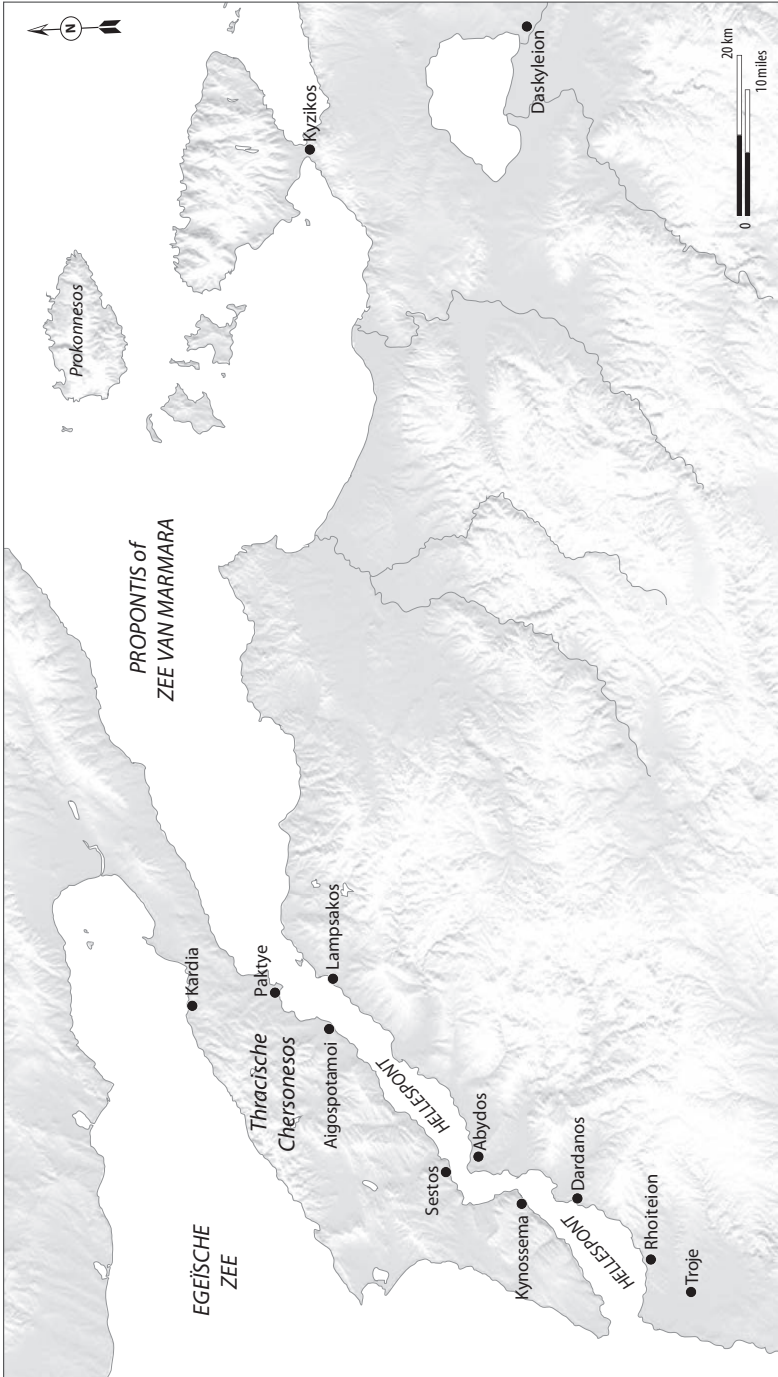

3. Attika en omgeving

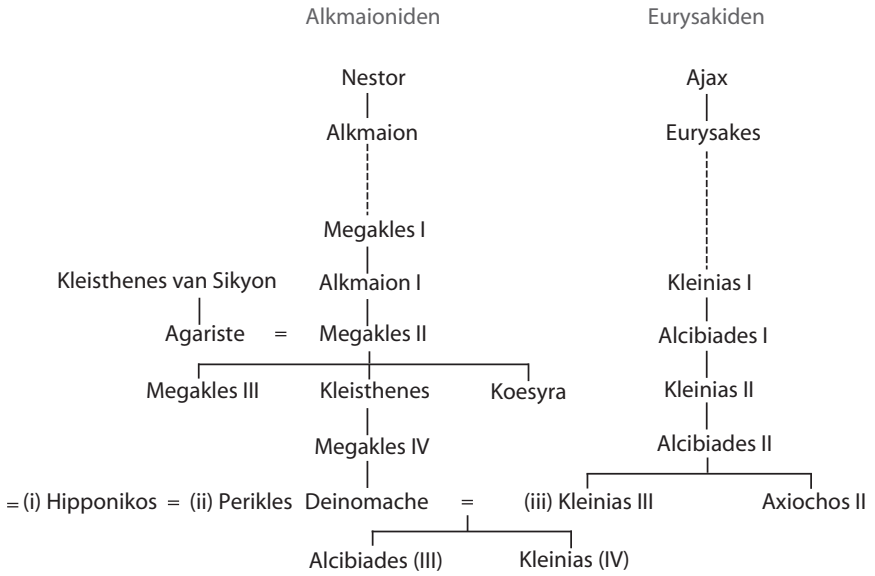

4. Sicilië en Magna Graecia

5. Hellespont en de Thracische Chersonesos

Stamboom van Alcibiades

INLEIDING

Proteus bedwingen

... vertrouw dan op geweld en kracht, houd hem daar stevig vast ondanks zijn inspanning en worsteling om jullie te ontkomen. Proberen zal hij, zich veranderen in alles wat er aan gedierte leeft op aarde, zelfs in water, vlammend vuur. Maar houd hem onverschrokken vast, omklem hem met nog groter kracht.

Homerus, *Odyssee*, 4.415-19¹

In de vroege uren van een herfstnacht in 404 v.Chr. werd Alcibiades in de Perzische versterking Melissa, op de Anatolische hoogvlakte van centraal Klein-Azië, wakker van de bijtende stank van rook. Eerst dacht hij misschien dat hij nog met een nachtmerrie kampte, want de laatste tijd was hij door vreemde beelden geplaagd in zijn slaap. Een paar dagen eerder had hij gedroomd dat hij verlamd en verstarde in de kleren van zijn minnares was gewikkeld, de mooie Timandra, die huilend rouge op zijn wangen smeerde. Maar nadat hij de kamer was doorgelopen en de deur had opengerukt, liet de muur van hitte die hem vanuit de brandende bergen sprokkelhout rond de drempel tegemoet sloeg, er geen twijfel over bestaan dat dit geen droom was.²

Wat er vervolgens gebeurde, leest als pure fictie. Maar hoewel de Griekse en Romeinse bronnen enigszins verschillen in de details, komen ze wat de belangrijkste feiten betreft overeen. Alcibiades rende terug naar waar Timandra nog naakt tussen de verwarde lakens lag en schudde haar snel wakker. Zonder tijd te verliezen trok hij de matras van het bed en sleepte die naar waar het vuur op zijn felst was, terwijl Timandra rondom dikke dekens neergooide om de vlammen te smoren. Daarna maakte hij

de balans op. Het vuur was voorlopig bedwongen, maar de dreiging was niet voorbij. Als hij voor die tijd nog niet had beseft dat hij gevaar liep, hadden de brokjes informatie die hij de afgelopen weken had gehoord hem zeker bewust gemaakt van de concrete complotten tegen zijn leven, en nu waren zijn wapens verdwenen. Zonder dat hij precies wist wie hem in het duister opwachtte, moest Alcibiades snel nadenken.³

In het verleden had hij overleefd omdat hij het onverwachte deed, niet alleen in de politiek, maar ook in de strijd. Had hij zich in Selymbria op de Propontis (de Zee van Marmara), waar hij tegenover een overmacht van vijandelijke voetsoldaten had gestaan, niet zijn weg naar de overwinning gebluft met zijn duizelingwekkende geloof in eigen onoverwinnelijkheid? Met zijn geluk zou hem dat hier ongetwijfeld ook lukken.

En dus sloeg hij een mantel bij wijze van schild om zijn linkerarm en greep de dolk die een vriend hem de avond daarvoor had geleend. Met een laatste blik op Timandra draaide hij zich om naar de deur, brulde zijn oorlogskreet, sprong over het nog smeulende beddengoed en rende in wilde vaart de nacht in. Plutarchus vertelt dat zijn vijanden met de staart tussen de benen vluchtten, doodsbang om de strijd met de wildeman aan te gaan. Maar toen spanden de boogschutters hun bogen en schoten; de speerwerpers gooiden hun projectielen. Alcibiades viel stervend op de donkere aarde.

Nadat ze hun taak hadden verricht, verdwenen de moordenaars weer in de nacht. Timandra bleef alleen achter. Het vuur was gedoofd, en ze wist het zware lichaam weer het huis in te slepen, waar ze het in haar eigen kleding wikkelde en de laatste liefdevolle riten uitvoerde. Samen met de paar mannen die hem trouw waren gebleven, begroef ze Alcibiades daarna in dit vreemde land, ver van zijn geliefde Athene.

De dramatische, haast filmische dood van Alcibiades was het passende slotakkoord van een volstrekt onconventioneel leven dat zijn tijdgenoten fascineerde en tot de verbeelding van latere generaties sprak. Met zijn jaloersmakend goede contacten, opvallend knappe uiterlijk, immense rijkdom, grote charisma en schaamteloze onbetrouwbaarheid trok Alcibiades, die net als de homerische held Achilles gedreven werd door de ambitie 'altijd de beste te zijn en alle anderen te overtreffen', niet alleen hartstochtelijke bewonderaars aan, maar ook bittere vijanden, die jaloers waren op zijn nonchalante charme en politieke succes en zich wantrouwig afvroegen waar zijn grote krachten hem zouden brengen. In een maatschappij die gedreven werd door een morele code die voorschreef dat vrienden geholpen en vijanden met alle denkbare middelen

benadeeld moesten worden, zou dat buitengewoon gevaarlijk blijken. Zijn hele leven lang produceerden de geruchtenmolens van zijn geboortestad Athene en de wijdere wereld verhalen over zijn onbetrouwbaarheid en decadentie, die hem in een moeras van controversen trokken waarin hij dreigde onder te gaan. Alcibiades zette er met zijn grote talent voor zelfpromotie getuigenissen van zijn patriottische rechtschapenheid tegenover, totdat het voor wie dan ook onmogelijk werd om met enige zekerheid te zeggen wat de waarheid was. Voor latere generaties werd dit probleem des te groter door de vooringenomenheid van het bronnenmateriaal dat bewaard bleef en dat we dan ook met de nodige voorzichtigheid moeten hanteren.⁴

Wat zijn die bronnen, en hoe moeten die door een moderne biograaf worden gehanteerd? Voor het grootste deel zijn het geschreven werken, waarvan sommige nog tijdens het leven van Alcibiades werden opgetekend of begonnen. De belangrijkste bron is het werk *Historiai* (Geschiedenis) van Thucydides, handelend over de eerste twintig jaar van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene (en zijn rijk) en Sparta (en zijn bondgenoten). Tot relatief kort geleden werd Thucydides genoemd als een voorbeeldig historicus, oordeelkundig, afstandelijk en betrouwbaar. De moderne historische wetenschap heeft echter aangetoond dat hij in werkelijkheid zeer selectief was en zijn verhaal gebruikte als een instrument om moreel gedrag te onderzoeken, waarbij hij speciaal geïnteresseerd was in 'de aard van macht en het effect van strijd op maatschappelijke waarden'. Voor hem was Alcibiades dus deels een intrigerende casestudy. Maar misschien was hij ook meer dan dat. Tegenwoordig wordt breed geaccepteerd dat sommige episoden uit de *Historiai* van Thucydides, die een groot deel van de jaren waarover hij schreef in ballingschap verkeerde, mogelijk gebaseerd zijn op gesprekken met Alcibiades zelf, en dat zijn verslag dus Alcibiades' eigen 'draai' met betrekking tot de belangrijkste gebeurtenissen uit zijn politieke leven vertegenwoordigt. Dat betekent twee dingen. Enerzijds moet het materiaal van Thucydides, dat ooit van onaantastbare waarde werd geacht, nu met grotere voorzichtigheid worden behandeld. Maar anderzijds bevat het mogelijk materiaal dat nog het dichtst in de buurt komt van een autobiografische beschrijving van zeer belangrijke momenten uit Alcibiades' leven.⁵

Ook de komedies van Aristofanes zijn contemporain en werden grotendeels tijdens Alcibiades' volwassen leven geschreven en opgevoerd voor een publiek van Atheense burgers-stemgerechtigden. Ze waren absurdistisch, gestileerd, zeer politiek georiënteerd en bevatten stevig maat-

schappelijk commentaar, waarbij vaak de leidende figuren, de beroemdheden van Athene, het doelwit waren. Vanaf het begin behoorden ook Alcibiades en zijn sociale kringen daartoe. Soms werd hij bij name genoemd als het slachtoffer van Aristofanes' humor, elders (zoals in *Wolken*) stond hij model voor hoofdpersonen. Maar altijd was zijn aanwezigheid in meer of mindere mate voelbaar. En dat was niet alleen bij Aristofanes het geval. Ook andere toneelschrijvers werden kennelijk gefascineerd door de figuur van Alcibiades. Zoals de Griekse orator Libanius uit de vierde eeuw n.Chr. zei: 'Welk toneelstuk bevatte Alcibiades niet [verborgen] tussen de *dramatis personae*? Voerden Eupolis en Aristofanes hem niet ten tonele? Dankzij hem was de komedie succesvol? Maar precies omdat de toneelstukken van Aristofanes en Eupolis komedies waren, leveren ze ons zulk onbetrouwbaar bewijsmateriaal. Ze werden niet geschreven om historici objectief bronnenmateriaal te verschaffen, maar om een lach uit te lokken en de eerste prijs te winnen in de toneelwedstrijd van het jaarlijkse Dionysos-festival. Om dat te bereiken, waren de schrijvers meer dan bereid om te overdrijven en te verdraaien, met modder te gooien, te fantaseren en de vulgairste onbewezen roddels van de dag te gebruiken. Evenals de *Historiai* van Thucydides moeten de komedies van Aristofanes dus met groot voorbehoud worden gehanteerd. Ze bevatten ongetwijfeld aanwijzingen voor hoe Alcibiades door sommigen van zijn tijdgenoten werd gezien, maar we kunnen er niet zeker van zijn dat deze voorstelling altijd op feiten gebaseerd is. Alcibiades' aanwezigheid is zoals gezegd tastbaar, maar tegelijkertijd is duidelijk voelbaar dat de échte, concrete persoon ontbreekt.⁶

Hetzelfde geldt voor de werken van een andere contemporaine auteur, de veel jongere filosoof Plato. Net als Alcibiades was Plato een leerling van Sokrates, een van de andere tegendraadse en verdeeldheid zaaiende 'beroemdheden' van Athene, wier postume reputatie hij graag wilde redden. Minder dan vijf jaar na de dood van Alcibiades werd Sokrates terechtgesteld, nadat hij schuldig was bevonden aan twee misdrijven: hij geloofde niet in de goden van Athene en hij verpestte de jongemannen van de stad. Het proces tegen hem was vooral politiek. Veel van de betreffende jongemannen waren leiders geweest in het wrede oligarchische regime van de Dertig dat Sparta aan het einde van de Peloponnesische Oorlog aan Athene had opgelegd, en sommigen, zoals de beruchte Kritias, waren op enig moment vrienden of aanhangers van Alcibiades geweest. Het was deels Plato's bedoeling om de naam van zijn mentor te zuiveren door elke suggestie dat Sokrates een slechte invloed op de *jeunesse dorée*

van Athene uitoefende te ontcrachten en te bewijzen dat de jongeren zich ondanks, en niet vanwege, zijn onderricht gedroegen zoals ze deden. Als we dus Alcibiades in *Symposion* en andere dialogen, waaronder twee die naar hem werden genoemd, in gezelschap van Sokrates aantreffen, moeten we ons bewust zijn van Plato's agenda: als Alcibiades maar gehoor had gegeven aan het onderricht van Sokrates, dan had zijn lot en dat van Athene heel anders kunnen zijn geweest.

Plato staat daarin niet alleen. Ook Xenofon, die ooit wellicht onder Alcibiades had gediend, was een vriend van Sokrates, en ook uit zijn geschriften blijkt een verlangen om zijn mentor vrij te pleiten. Zijn *Herinneringen aan Sokrates* (vooral bekend als de *Memorabilia*), een verzameling socratische gesprekken, en zijn contemporaine geschiedenis *Griekse Oorlogen* (*Hellenika*) moeten met dit in het achterhoofd worden gelezen.⁷

Uit de jaren onmiddellijk na de dood van Alcibiades is een drietal rechtbanktoespraken bewaard gebleven. Een daarvan werd door Isokrates voor de zoon van Alcibiades geschreven, de andere twee, voor de tegenpartij, zijn van Lysias. Samen demonstreren ze meer dan welke andere documenten ook de diepe verdeeldheid tussen de aanhangers en de tegenstanders van Alcibiades, vooral waar ze inspelen op de vooroordelen in de herinnering aan Alcibiades bij de juryleden, wier reacties ze willen beïnvloeden. Terwijl Isokrates Alcibiades als de nobele, zij het onbegrepen held neerzet, maakt Lysias korte metten met hem als verrader. Beiden overdrijven met het oog op hun eigen doelen, en geen van de teksten moet voor zoete koek worden geslikt: de redevoeringen in de Atheense rechtbanken deden evenzeer een beroep op de emotie als op hard bewijs. Maar toch leveren ze ook details van Alcibiades' leven en achtergrond die we anders niet zouden kennen, en die de auteurs waarschijnlijk niet snel zouden hebben opgenomen als ze aantoonbaar onwaar zouden zijn. Opnieuw lijkt de echte Alcibiades echter net buiten het zicht in de schaduw te blijven, net als in een andere toespraak, deze keer van zijn collega-aristocraat, de laffe Andokides, die beschuldigd van medeplichtigheid aan het schandaal van de verminking van de hermen en de ontheiliging van de Eleusinische Mystериën in 415 v.Chr. alleen aan terechtstelling ontsnapte door met een verraderlijke vinger naar anderen te wijzen.

Zelfs tijdens en onmiddellijk na zijn eigen leven was de werkelijkheid omtrent Alcibiades dus al ongrijpbaar. Verschillende mensen zagen verschillende dingen in hem, ongeveer zoals de blinden in de beroemde Indiase parabel, die elk in afzondering een ander deel van een olifant betasten.

Naarmate de tijd verstreek, werden de problemen nog groter. Toen de Siciliaanse schrijver Diodorus, met zijn belangstelling voor de opkomst en ondergang van rijken, in de eerste eeuw v.Chr. zijn bondige *Bibliothek van de geschiedenis* schreef, stelde hij zich over het algemeen tevreden met het kritiekloos citeren van eerdere geschiedschrijvers, zoals bijvoorbeeld Isokrates' leerling Eforos, wiens werk verloren is gegaan. Eveneens in de eerste eeuw v.Chr. koos de veelzijdige Romeinse geleerde Cornelius Nepos Alcibiades als onderwerp van een korte biografie, terwijl de filosoof Plutarchus zo'n honderd jaar later de Griek Alcibiades met de Romein Coriolanus vergeleek in zijn reeks *Parallele levens*, waarmee hij lessen probeerde te trekken uit het signaleren van overeenkomsten tussen vertegenwoordigers van de twee culturen. Maar Nepos en Plutarchus waren geen biografen in onze zin van het woord. Vooral Plutarchus gebruikte zijn onderwerpen door welbewuste selectie en schikking van zijn materiaal als morele voorbeelden aan de hand waarvan hij zijn eigen filosofische ideeën onderzocht. Zoals hij zelf toegaf, zette hij de levens van in zijn ogen goede en slechte mannen naast elkaar, en hoewel zelfs hij de charme van Alcibiades niet kon weerstaan, is het niet onwaarschijnlijk dat de Griek volgens hem in de laatste categorie thuishoorde.⁸

Toen de orator Athenaios in de derde eeuw n.Chr. zijn 'Geleerden aan tafel' (*Deipnosophistai*) schreef, waren er zeventhonderd jaren verstreken sinds de dood van Alcibiades, maar nog altijd bleef hij fascineren, en de geleerden in kwestie halen overvloedig anekdotes en citaten aan uit werken die sindsdien verloren zijn gegaan. Veel daarvan bevatten elders niet opgetekende details, maar ook daarvan kunnen er maar weinig zonder voorbehoud worden geloofd. Het spoor van het bewijsmateriaal was inmiddels niet alleen afgekoeld, maar ook zwaar vervuild geraakt. Een complicerende factor was de trend in retoricascholen om studenten toespraken te laten schrijven waarin ze gestalten uit de Griekse geschiedenis verdedigden of juist aanklaagden. Het zal niemand verwonderen dat Alcibiades een van hun favoriete onderwerpen was, en het is nog altijd onzeker of een toespraak als Andokides' *Tegen Alcibiades* een originele oratie uit 415 v.Chr. is, of het product van een latere orator.

Naast deze literaire werken beschikken we over epigrafische data. Bewaard gebleven inscripties helpen bijvoorbeeld om Alcibiades rond 410 bij de Zee van Marmara te plaatsen, en zijn kleindochter ongeveer vijftig jaar later op de Kerameikos-begraafplaats in Athene. Van het grootste belang zijn vooral de zogeheten Attische stèles. De fragmentarische inscripties, voor het eerst in de jaren vijftig van de twintigste eeuw gepubliceerd,

bevatten details met betrekking tot de geconfisqueerde bezittingen van degenen die in 415 veroordeeld werden wegens de ontheiliging van de Eleusinische Mystериën – onder wie Alcibiades. De bewaard gebleven details geven een levendig beeld van de leefstijl en bezittingen in zijn kringen. Het voortgaande archeologische onderzoek blijft bovendien steeds weer nieuw bewijsmateriaal opdiepen.

Aan de hand van dit beknopte overzicht is al duidelijk dat een studie over Alcibiades niet alleen een stevige schifting van het beschikbare materiaal vereist, maar ook vastberadenheid om de juiste koers te varen te midden van de ondiepten en verschuivende zandbanken van het tegenstrijdige bewijsmateriaal. Het betekent ook onvermijdelijk dat we, ten einde een coherent verhaal op papier te krijgen, soms moeilijke keuzes moeten maken – als we tenminste niet elke uitspraak willen begraven onder voorbehouden en een wetenschappelijk apparaat (wat, geheel tegen de geest van Alcibiades zelf in, de voortgang van het verhaal zou remmen en het zicht van de lezer op diens karakter zou verstoren). Dit boek is namelijk niet geschreven voor de specialist, maar voor de algemene lezer met interesse in de vele aspecten van de menselijke ervaring waar Alcibiades' levensverhaal aan raakt: politiek en maatschappij, religie en filosofie, ambitie en verraad en het spektakel van een leven dat ten volle werd geleefd door een man die vaak zijn eigen regels lijkt te hebben gemaakt, al naargelang de omstandigheden.

Het valt niet te ontkennen dat Alcibiades' leven dramatisch was, zowel in algemene als in specifiek Griekse zin. De verhaallijn is die van een wezenlijk tragische held die in een positie van grote macht zijn eigen teloorgang organiseert met slechte keuzes of gebrek aan karakter. Het was het patroon van veel Atheense tragedies waarmee Alcibiades, die vanaf zijn zetel in het Theater van Dionysos de toneelstukken van Aischylos en Sofokles had gezien, ongetwijfeld volkomen vertrouwd is geweest. Net als de toneelschrijvers zal hij de spreuk 'Niets te veel' (*mēden agan*) hebben gekend, die in grote letters in de marmeren voorgevel van de Apollo-tempel in Delfi (gebouwd door zijn eigen voorouders) was gebeiteld, en hij zal de geldigheid hebben onderkend van de formule dat hooghartige ambitie, *hubris*, een aantasting van de wetten van de kosmische orde, tot de woede van de goden (*fthonos*) en straf (*nemesis*) leidde. Maar toch weigerde hij als product van een tijdperk van groeiend rationalisme, waarin sofistieke geleerden eeuwenoude overtuigingen in twijfel trokken, zich te laten ketenen door verstikkende maatschappelijke regeltjes en probeerde hij uit de pasvorm te breken – waardoor hij alleen zelf gebroken raakte.

De gestalte uit de Griekse tragedies waar Alcibiades het meest op leek, en die voor ons het best illustreert hoe zijn tijdgenoten hem wellicht zagen, was de protagonist in een tragedie die hij zelf nooit zag. In 405, een jaar voor de val van Athene, toen Alcibiades in ballingschap was, werden de laatste stukken van Euripides op het toneel gebracht. Daaronder was *Bacchanten* (Bakchai), een onderzoek naar de destructieve kracht van Dionysos, de god van het theater, de wijn en de transformatie. In het stuk keert Dionysos nadat hij vele jaren in Azië heeft doorgebracht, terug naar Griekenland, waar velen van de heersende klasse zijn macht weigeren te erkennen. Het gevolg is dat de wrede, charismatische god hen eerst smoorverliefd maakt en vervolgens vernietigt. Het kon bijna een parabel over Alcibiades zijn (en was dat misschien ook), een beeld van zijn amorele invloed op Athene. Want net als Dionysos was Alcibiades mooi maar genadeloos, een vervormer die zich volgens Plutarchus als een kameleon kon aanpassen aan wat de omstandigheden vereisten, een vastberaden man met een gevolg van vurige aanhangers die een diep spoor trok in de geschiedenis. Sommigen zijn tegenwoordig zelfs zo ver gegaan om te operen dat hij een psychopaat was.⁹

Maar als Dionysos inderdaad bedoeld is om het publiek aan Alcibiades te herinneren, dan is het effect dat de god uit de *Bakchai* op zijn omgeving heeft het meest veelzeggend. Misschien geeft het ons een beter beeld van Alcibiades' invloed op Athene en zijn democratie dan welk ander overgeleverd literair werk ook. Zelfverzekerd, verleidelijk, met flitsen van een wrange humor, verovert hij niet alleen de personages op het toneel, maar ook het theaterpubliek; subtiel, kennelijk moeiteloos, palmt hij hen in en moedigt hen aan om de wereld vanuit zijn bijzondere gezichtspunt te zien, totdat hij hen in verbijstering en stomverbaasd over zijn brutaliteit achterlaat, zich afvragend hoe ze zich zo op het slechte pad konden laten meeslepen. Als moderne lezers Alcibiades al in Dionysos kunnen herkennen, hoeveel beter zullen zijn tijdgenoten dat dan niet hebben gekund?¹⁰

De charismatische politicus die de democratie ondermijnt en een gewone volk ertoe kan brengen hem in een richting te volgen die het onder andere omstandigheden niet gauw zou zijn ingeslagen, is een vertrouwd figuur in de hele wereldgeschiedenis. Vertrouwd zijn ook de omstandigheden die zo'n demagoog de kans geven om succes te boeken: economische woelingen, crisis in het nationale zelfvertrouwen, oorlog, om er een paar te noemen. In sommige opzichten past het verhaal van Alcibiades goed in dat model: hij won tijdens de ongemakkelijke Vrede van Nikias

aan invloed en riep er in de daaropvolgende fase van de Peloponnesische Oorlog toe op om de wapenen op te nemen. Wat hem echter anders maakt en ervoor zorgt dat hij ons ook vandaag nog fascineert, is niet zijn reactie op de tegenslagen waarmee hij vrijwel iedere stap van de weg te kampen kreeg, maar het feit dat een zo groot deel van de stemgerechtigde inwoners van Athene in hem bleef geloven. Ze leden onder de gevolgen van zijn verraad en ze wisten dat hij de architect van hun nederlaag was, maar bleven er toch nog steeds naar verlangden dat hij hen zou leiden, zodat zijn leven uiteindelijk het lot van zijn stad schiep en weerspiegelde.

Om het leven van Alcibiades te kunnen begrijpen, moeten we ook kijken naar wat wellicht het meest ambitieuze maatschappelijke experiment was dat tot dan toe ergens op aarde werd ondernomen: de Atheense democratie. De Griekse naam verkondigde de aard ervan. *Demos* betekent ‘het volk’ (in het bijzonder de meerderheid van armere burgers), *kratos* betekent ‘macht’: met andere woorden, ‘macht van het volk’ of, zoals een moderne commentator het heeft geformuleerd als samenvatting van hoe de rijkere Atheners het zagen: ‘De dictatuur van het proletariaat’. De in de nasleep van tirannie ingestelde democratie was al op haar radicaalst toen Alcibiades werd geboren: een militie van (mannelijke) burgers, tot zestigduizend man sterk, van wie iedereen over staatsaangelegenheden kon stemmen en van wie iedereen, gewoonlijk door het lot, kon worden aangewezen voor elk denkbaar openbaar ambt, van rioolbeheerder tot hoogste magistraat. Maar zelfs een zo schijnbaar egalitair systeem had te maken met de invloed van klasse en rijkdom. Aristocraten en, in toenemende mate, ondernemers, herdefinieerden hun verhouding met het volk en dongen in hun wedijver om invloed met grootse publieke manifestaties naar de gunst van het electoraat. Zonder vastomlijnde politieke partijen dreef de Atheense politiek evenzeer op populariteit en patronage als op staatsmanschap en deskundigheid. Dat was de cultuur waarin Alcibiades opgroeide en waarin hij vervolgens de leiding probeerde te nemen.¹¹

Wat hem echter uniek maakt in zijn tijd is dat zijn ervaringen niet beperkt bleven tot zijn geboortestad, maar hem met veel verschillende culturen in aanraking brachten. Geen van zijn tijdgenoten voelde zich zo goed thuis als hij, niet alleen in het democratische Athene maar ook in de militaire barakken van Sparta, de geurende luthoven van de Perzen of de torens van Thracië met hun kantelen. En niet alleen was hij er op zijn gemak, hij wist zich zo goed aan verschillende leefstijlen aan te passen dat hij met vreemde maatschappijen kon omgaan alsof hij er geboren

was, de leiders van advies kon dienen, zaken met hen kon doen en zich klaarblijkelijk een rol kon aanmeten als onmisbaar lid van hun gemeenschap. Zijn leven stelt ons daarom in staat om veel van de verschillende beschavingen te bezoeken die de door ons al te gemakkelijk als homogeen voorgestelde ‘Oude wereld’ vormden. De Griekse cultuur was verre van gevestigd en was voortdurend in beweging, onderworpen aan vaak onvoorziene invloeden van binnenuit en van buitenaf.

Alcibiades is misschien niet de betrouwbaarste gids om ons door de politieke en maatschappelijke mores van de late vijfde eeuw v.Chr. te leiden, maar aangezien hij zelf vlug en veranderlijk was, mag zijn biografie, als die hem enig recht moet doen, niet al te schools of droog zijn. Ik hoop dat de reis over de bladzijden hierna niet alleen instructief maar ook onderhoudend zal zijn, zoals passend is voor een zo uitzonderlijke figuur – een man die de Romeinen de dapperste van alle Grieken noemden.¹²

'*Nemesis* is een rijke biografie, grondig en aangrijpend, afgewogen en vermakelijk. Stuttard moet geprezen worden voor de gevoelige en heldere manier waarop hij de complexiteit vastlegt van zowel de man Alcibiades als de wereld waarin hij leefde.' – *The New Criterion*

'David Stuttards nieuwe leven van Alcibiades is een levendige (...) en uitstekend leesbare poging om het onbeschaamde monster weer tot leven te brengen.' – *Literary Review*

'Een robuuste biografie. Voor iedereen die op zoek is naar een leesbare introductie tot de Peloponnesische Oorlog is *Nemesis* een aanrader.' – *The Spectator*

'Stuttards kennis van de antieke bronnen en zijn verhalende betoog zijn in één woord verbluffend. Hij brengt de listige, aantrekkelijke, gepassioneerde en overtuigende persoonlijkheid van deze nog steeds enorm controversiële Atheense aristocraat uit de vijfde eeuw tot leven.' – Paul Cartledge, University of Cambridge

'David Stuttard staat bekend om zijn geslaagde pogingen de oude Griekse wereld tot leven te brengen voor een hedendaags publiek. In *Nemesis* toont hij de gruwelijkheden en de glorie van de opkomst en de ondergang van Athene. Centraal hierin stond de flamboyante Alcibiades. Stuttard staat met zijn lichte toon in voor een zeer onderhoudende biografie, die een avonturenverhaal en geschiedenisles ineen is.' – Robin Waterfield, auteur van *Why Socrates Died*

'Stuttard biedt ons een kleurrijke, levendige en vermakelijke analyse van een van de meest fascinerende en louche karakters van de Griekse oudheid: Alcibiades. Op kundige wijze navigeert Stuttard door de antieke bronnen om een portret te schetsen van niet slechts een held of een slechterik, maar van een man met talenten en tekortkomingen die erin slaagde alle ogen van de oude wereld op zich gericht te hebben. – Michael Scott, auteur van *Ancient Worlds*

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 9789401915519 NUR 683

9 789401 915519